

Magdalena Wiśniewska-Drewniak

ORCID: 0000-0001-9119-1372

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Archiwa – oddziaływania i wartości

Archives – impact and values

SŁOWA KLUCZOWE: archiwa społeczne; oddziaływanie archiwów; afekt; oddziaływanie społeczne; trauma

KEY WORDS: community archives; the impact of archives; affect; social impact; trauma

ABSTRAKT: Artykuł ma na celu zwrócenie uwagi na pozamaterialne aspekty związane z archiwami i archiwami, w szczególności archiwami społecznymi. Bazując na analizie literatury (szczególnie literatury zagranicznej) oraz posiłkując się wywiadami przeprowadzonymi z archiwistami społecznymi w latach 2015–2018, autorka krótko omawia zagadnienia wpływu społecznego archiwów społecznych oraz afektywnego oddziaływania archiwów na odbiorców, darczyńców i archiwistów, poruszając również kwestię traumy zastępczej.

ABSTRACT: The article aims to draw attention to non-material aspects related to archives, especially community archives. Based on the analysis of literature (especially foreign literature) and interviews conducted with community archivists in 2015–2018, the author briefly discusses issues regarding the social impact of community archives and the affective impact of archives on recipients, donors and archivists, also raising the issue of vicarious trauma.

Archiwa to, w jednym ze spojrzeń i w uproszczeniu, zbiory informacyjne, zawierające informacje warte wieczystego przechowywania, czy też informacje o wartości historycznej. To tradycyjne rozumienie archiwów i archiwaliów jest znane chyba wszystkim adeptom archiwistyki, obecne jest

w podręcznikach czy przepisach prawa. Niniejszy krótki tekst sygnalizuje kilka aspektów wychodzących poza tę materialistycznie czy informacyjnie rozumianą wartość, czy też istotę archiwów, skupiając się w szczególności na wartościach i oddziaływaniach archiwów i archiwaliów z perspektywy pozamaterialnej, społecznej i afektywnej. Znaczna część przykładów pojawiających się poniżej, a przede wszystkim moje postrzeganie tematu, pochodzi z pola archiwów społecznych. W wielu przypadkach jednak obserwacje te i używana przy ich okazji „pozamaterialna” optyka może być stosowana również w przypadku innych typów archiwów. Tekst ma charakter krótkiego opracowania teoretycznego opartego na analizie literatury (szczególnie w języku angielskim) i wywiadów z archiwistami społecznymi¹, w celu wstępnej analizy pojemności zagadnienia oddziaływania archiwów oraz ich pozamaterialnej wartości.

Jedną z najbardziej pomocnych publikacji w zakresie definiowania wpływu w kontekście archiwalnym jest artykuł Petera Brophy’ego, w którym autor omawia model oceny wpływu usług informacyjnych i bibliotecznych. Według autora, wpływ (ang. *impact*) to:

każdy efekt wywierany przez usługę, produkt lub inne „wydarzenie” na jednostkę lub grupę. Może być pozytywny lub negatywny; może być tym, co było zamierzone lub czymś zupełnie innym; może skutkować zmianą postaw, zachowań, wyników/ efektów (tj. tego, co jednostka lub grupa wytwarza podczas lub po interakcji z usługą); może być krótko- lub długoterminowy; może być kluczowy lub błahy².

Pomocne może być również proste rozumienie wpływu jako „zauważalnej lub możliwej do zaobserwowania zmiany w czymś”³. „Wpływanie” więc to „powodowanie zmiany”.

W artykule Duff i Caswell dotyczącym metodologii badań nad wpływem archiwów wymieniono cztery rodzaje wpływu: edukacyjny, ekonomiczny, społeczny i afektywny⁴. Analiza literatury w języku angielskim może,

---

¹ Wywiady przeprowadzane były w latach 2015–2018 w ramach projektu NCN pt. „Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku”.

² Peter Brophy, *The Development of a Model for Assessing the Level of Impact of Information and Library Services*, „Library and Information Research” 2005, t. 29, z. 93, s. 44.

³ UCLA Community Archives Lab, *Assessing the Affective Impact of Community Archives: A Toolkit*, 2018, <https://communityarchiveslab.ucla.edu/toolkit/>, s. 6 (odczyt: 30.01.2023).

⁴ *Ibidem*.

w mojej opinii, sugerować, że wpływ edukacyjny i ekonomiczny archiwów badano częściej w przeszłości (szczególnie na przełomie wieków i w pierwszych latach XXI w.), obecnie kierując się raczej w stronę wpływu społecznego i afektywnego. Te dwa typy oddziaływań są również w polu moich zainteresowań i stały się przedmiotem niniejszego krótkiego opracowania.

W badaniach nad oddziaływaniem instytucji dziedzictwa wpływ społeczny rozumiany jest jako „obejmujący włączenie lub przewyciężenie wykluczenia jednostek lub grup pod względem ubóstwa, edukacji, rasy lub niepełnosprawności, a także może obejmować kwestie zdrowia, bezpieczeństwa społeczności, zatrudnienia i edukacji”⁵.

Caswell i współpracownicy dostrzegają społeczne oddziaływanie archiwów szczególnie w kwestiach dotyczących rozwoju tożsamości osobistej i wspólnotowej, zachowania kultury, poszerzenia rozumienia historii oraz pozytywnej reprezentacji społeczności⁶. Inne obszary, na które wpływają archiwa (tu w szczególności archiwa społeczne), a które mogą być postrzegane jako część ich wpływu społecznego, to rozwój umiejętności i postaw u wolontariuszy, zachowanie historii, których nie można znaleźć gdzie indziej, promowanie społeczności i lokalnej dumy, upodmiotowienie i włączenie społeczne, rewitalizacja zagrożonych tradycji⁷. Szczególnie interesujące byłyby badania empiryczne, dzięki którym te (i inne kategorie) społecznego wpływu archiwów mogłyby zostać zweryfikowane.

Z kolei wpływ afektywny (lub emocjonalny) jest jeszcze bardziej osobisty i nieuchwytny. Zdefiniowanie afektu nie jest łatwym zadaniem, zwłaszcza że jest on centralnym zagadnieniem dla uczonych z wielu dziedzin tak różnych, jak: psychologia i psychiatria, biologia i (neuro)kognitywistyka,

---

⁵ Caroline Wavell, Graeme Baxter, Ian Johnson, Dorothy Williams, *Impact Evaluation of Museums, Archives and Libraries: Available Evidence Project*, Aberdeen 2002, <https://www3.rgu.ac.uk/file/dorothy-williams-impact-evaluation-of-museums-archives-and-libraries-available-evidence-project>, s. 6 (odczyt: 30.01.2023).

⁶ Michelle Caswell, Marika Cifor, Mario H. Ramirez, „*To Suddenly Discover Yourself Existing*”: *Uncovering the Impact of Community Archives*, „*American Archivist*” 2016, t. 79, z. 1, s. 56–81.

⁷ Wendy M. Duff, Michelle Caswell, *Methodologies for archival impact studies*, [w:] *Archives, Recordkeeping, and Social Justice*, red. David A. Wallace, Wendy M. Duff, Renée Saucier, Andrew Flinn, London–New York 2020, s. 56–57.

pedagogika, politologia, filozofia, etnologia, kulturoznawstwo i literaturoznawstwo czy historia⁸.

Zamiast trzymać się postrzegania afektów wyłącznie jako biologicznych, instynktownych reakcji na bodźce, oddzielając je tym samym od emocji, stosuję tutaj znacznie bardziej liberalne rozumienie pojęć afektu i emocji. Wielu współczesnych badaczy używa tych terminów jako synonimów, odnosząc się w ten sposób do uogólnionej sfery emocjonalnej człowieka. Taką strategię przyjęła również Marika Cifor, pisząc o wprowadzeniu teorii afektu do dyskursu archiwalnego: „Używam tu afektu jako kulturowo, społecznie i historycznie skonstruowanej kategorii, która zarówno obejmuje, jak i sięga poza uczucia i emocje”⁹.

Z pewnością archiwa wpływają afektywnie na użytkowników. Szczególnie często w literaturze pojawiają się naukowe rozważania nad afektywną stroną procesu ich badania przez historyka, to jest nad tym, jakich emocji doświadcza lub może doświadczać historyk w archiwum, w bezpośrednim kontakcie ze źródłem. Autorami tych opracowań są zwłaszcza badacze spoglądający na swoje „spotkania z archiwaliami” przez pryzmat zwrotu afektywnego¹⁰. I choć badacze są jedną z najważniejszych grup użytkowników archiwów, w archiwach społecznych stanowią zazwyczaj mniejszość lub grupę w ogóle nieistotną. Działania wielu archiwów społecznych skupione są na jakiejś niewielkiej społeczności (np. społeczności lokalnej) i to z niej pochodzą w większości użytkownicy tych archiwów (niekoniecznie będący klasycznymi użytkownikami w naszym archiwalnym rozumieniu, a raczej

---

⁸ Michał Markowski, *Emocje. Hasło encyklopedyczne w trzech częściach i dwudziestu trzech rozdziałach (nie licząc motta)*, [w:] *Pamięć i afekty*, red. Zofia Budrewicz, Roma Sendyka, Ryszard Nycz, Warszawa 2014, s. 345–366; Magdalena Horodecka, *Afekty i emocje w reportażu literackim. Perspektywa genologiczna i antropologiczna*, [w:] *Kultura afektu – afekty w kulturze. Humanistyka po zwrocie afektywnym*, red. Ryszard Nycz, Anna Łebkowska, Agnieszka Dauksza, Warszawa 2015, s. 415–441; Patricia Ticineto Clough, *Introduction*, [w:] *The Affective Turn: Theorizing the Social*, red. Patricia Ticineto Clough, Jean Halley, Durham 2007, s. 1–33.

⁹ Marika Cifor, *Affecting relations: introducing affect theory to archival discourse*, “Archival Science” 2016, t. 16 z. 1, s. 7–31.

¹⁰ Maryanne Dever, Sally Newman, Ann Vickery, *The intimate archive. Journeys through private papers*, Canberra 2009; Arlette Farge, *The allure of the archives*, tłum. Thomas Scott-Railton, New Haven 2013; Emily Robinson, *Touching the void: affective history and the impossible*, “Rethinking History: The Journal of Theory and Practice” 2010, t. 14, z. 4, s. 503–520.

– odbiorcami różnorodnych działań archiwum społecznego). Archiwa społeczne często dokumentują tematy ważne dla społeczności tworzącej archiwum, a niekoniecznie istotne w szerszej perspektywie – dla akademickich historyków z dużych ośrodków miejskich czy dla badaczy zainteresowanych takimi kwestiami, jak historia państwowa, polityczna lub inne tego typu *metanarracje*. Tematyka afektywnego wpływu archiwów na inne niż badacze grupy użytkowników/ odbiorców nie została kompleksowo przestudiowana i z całą pewnością wymaga naukowego poznania. Można zakładać bowiem, że archiwa społeczne mogą mieć przeróżny wpływ na osoby, do których docierają – wywołując radość, nostalgię, wdzięczność za opowiedzenie jakiejś nieopowiedzianej historii, ale też mogą przywoływać dawne traumy, konflikty i zwady – co może mieć szczególne znaczenie w przypadku hiperlokalnych działań archiwalnych.

Czasem emocje są w ogóle powodem rozpoczęcia oddolnej działalności archiwalnej i zawiązania archiwum społecznego. Tak w trakcie wywiadu mówił Jacek Górski o początkowych spotkaniach, które w końcu doprowadziły do powstania archiwum Opowiadaczy Historii Dolnego Miasta w Gdańsku:

No i ja wyciągnąłem ten pakiecik tych zdjęć, zaczęliśmy je oglądać i wtedy pierwszy raz podczas oglądania tych zdjęć uczestniczyłem w takim procesie, sposobie reagowania na tego typu zdjęcia. Potem jako Opowiadacze to już wielokrotnie to przeżywaaliśmy. To było coś na zasadzie: ojejku, pamiętam to! ojejku, a tutaj moja ciocia mieszkała! ojejku, to tutaj jeszcze jeździł tramwaj! Ja tak siedziałem z boku i pokazywałem te zdjęcia i tak było mi... tak inaczej trochę, fajnie. Okazuje się, że ludzie mają mnóstwo wspomnień związanych z takimi zdjęciami, które, tak jak powiedziałem, były robione wcale nie w ten sposób, żeby ktoś kiedyś pomyślał, że one taką reakcję wywołają. I to też było fajne, ja się cieszyłem, że mogę tym ludziom trochę takich właśnie miejsc pokazywać, podobały mi się te ich reakcje, podobało mi się ich podejsie do tego. Potem oglądałem inne zdjęcia i było podobnie: o, tutaj ten sklep, którego nie ma; o, tutaj, to drzewo itd. No i potem tak się złożyło, że zacząłem uczęszczać na te spotkania¹¹.

Motyw zadowolenia, poczucia spełnienia czy poczucia istotności działań pojawiał się w wypowiedziach osób udzielających wywiadów wielokrotnie. Jest to bardzo ciekawy wątek, przede wszystkim właśnie w perspektywie archiwów społecznych. W archiwach publicznych archiwiści są wynagradzani finansowo. Możemy podejrzewać, że w przypadku archiwów spo-

---

¹¹ *Wywiad z Jackiem Górskim*, rozmawiała Magdalena Wiśniewska-Drewniak, Gdańsk, 13 stycznia 2018, Archiwum prywatne Magdaleny Wiśniewskiej-Drewniak.

łecznych, w których archiwiści to przede wszystkim wolontariusze, jedną z „walut wynagrodzenia” są emocje. Ale oczywiście wymaga to dalszych studiów.

Jednak archiwiści (już w szerszym pojęciu, nie tylko społeczni) odczuwają w swojej pracy nie tylko emocje pozytywne. W tym miejscu zwracam uwagę na zyskujący w ostatnich kilku latach na popularności temat traumatyzującego potencjału archiwaliów i ich negatywnego afektywnego wpływu na zawodowych archiwistów. Chodzi np. o sytuacje, gdy archiwiści w swojej pracy (opracowaniu, digitalizacji, przygotowywaniu wystaw czy publikacji itd.) napotykają archiwalia „trudne”, traumatyzujące, wywołujące długotrwały stres i psychiczny uraz. Zjawisko to w literaturze nazywane jest m.in. traumą zastępczą, traumą zapożyczoną lub zmęczeniem współczucia¹². Tego typu reakcje mogą występować w przypadku długotrwałego obcowania z takimi kategoriami materiałów, jak np. akta policyjne (kryminalne), dotyczące gett, obozów koncentracyjnych, masowych mordów i czystek etnicznych – wszelkich źródeł o dużym zagęszczeniu treści odnoszących się do przemocy i nieszczęścia. Takie narażenie archiwistów może być co najmniej nieprzyjemne, a nawet niebezpieczne, zwłaszcza jeśli archiwiści są na tego typu emocje narażani na początku swojej drogi zawodowej, nieustająco (nie ma ‘płodozmianu’), a także nie mają się do kogo zwrócić o pomoc (nie mają oparcia w swoich przełożonych i/ lub kolegach).

Od kilku lat tematyka traumatyzacji archiwistów jest obecna w badaniach naukowych¹³, znalazła się ostatnio również w kręgu zainteresowań m.in. Archives & Records Association, (stowarzyszenie zawodowe z UK

---

¹² Katie Sloan, Jennifer Vanderfluit, Jennifer Douglas, *Not ‘Just My Problem to Handle’: Emerging Themes on Secondary Trauma and Archivists*, “Journal of Contemporary Archival Studies” 2019, t. 6, artykuł 20, <https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol6/iss1/20> (odczyt: 30.01.2023).

¹³ Zob. np.: Nicola Laurent, Michaela Hart, *Emotional Labor and Archival Practice – Reflection*, “Journal of the Society of North Carolina Archivists” 2018, t. 15, s. 13–22; Nicola Laurent, Kirsten Wright, *A trauma-informed approach to managing archives: a new online course*, “Archives and Manuscripts” 2020, t. 48, z. 1, s. 80–87, DOI: 10.1080/01576895.2019.1705170; Nicola Laurent, Michaela Hart, *Building a trauma-informed community of practice*, “Education for Information” 2020, t. 37, z. 1, s. 1–6, DOI: 10.3233/efi-190363; Cheryl Regehr, Wendy Duff, Henria Aton, Christa Sato, *“Humans and records are entangled”: empathic engagement and emotional response in archivists*, “Archival Science” 2022, t. 22, s. 563–583, DOI: 10.1007/s10502-022-09392-5.

i Irlandii). ARA wydało trzyczęściowy poradnik dotyczący emocjonalnego wsparcia dla osób zajmujących się w swojej pracy dokumentacją o potencjalnie traumatyzującym¹⁴. Z kolei Międzynarodowa Rada Archiwów w ramach poznania zjawiska traumy zastępczej wśród archiwistów zorganizowała ankietę pt. „Zrozumieć krajobraz traumy i archiwów”¹⁵. Wymienione powyżej działania wskazują na fakt, że środowisko archiwalne zaczyna dostrzegać afektywny potencjał oddziaływania archiwaliów na archiwistów.

Kolejną grupą, na którą oddziałują archiwa afektywnie, są darczyńcy (tu znów wracam do wątku przede wszystkim archiwów społecznych, choć może chodzić oczywiście również o inne typy archiwów, którym osoby prywatne przekazują swoje osobiste archiwalia/ historie). Darczyńca, przekazując swoje materiały do archiwum, zostaje wysłuchany, zapamiętany, w końcu (czasem po raz pierwszy) jego/ jej historia staje się dla kogoś ważna i interesująca; możemy przypuszczać, że w takiej sytuacji darczyńca może czuć się wdzięczny, doceniony i wysłuchany. Z drugiej strony być może pojawiają się również pewne obawy czy wahanie. Szczególnie naładowanym emocjonalnie zdarzeniem jest udzielanie wywiadu historii mówionej, która jest jednym z częściej występujących typów źródeł w archiwach społecznych. W przypadku tego spotkania obie uczestniczące w nim strony odczuwają wiele różnych emocji, czasem bardzo intensywnych (zwłaszcza, jeśli historia opowiadana przez świadka obfituje w traumatyczne wydarzenia).

Archiwa wchodzą w różnym stopniu, w różnego typu interakcje z wieloma rodzajami aktorów, mając wpływ nie tylko na poznanie, ale też oddziałując w sferze emocjonalnej i społecznej na archiwistów, darczyńców, użytkowników, a także większe grupy ludzi (np. lokalne społeczności). Szczególnie archiwa społeczne zmieniają postrzeganie społecznych ról archiwów i zmuszają nas do szerszego zastanowienia się nad tym, do czego i komu służą archiwa. Archiwa nie muszą być (i nie są) tylko zbiorami informacji, dowodów prawnych, źródeł historycznych; mogą być też miejscami, które istnieją po to, aby ogniskować wokół siebie ludzi, stanowić hobby, ratować to, co ważne dla małych grup, zmieniać świat (to zwłaszcza w przypadku archiwów społecznych umotywowanych politycznie, mających na celu wal-

---

¹⁴ Archives & Records Association, *Health & Wellbeing: Emotional Support Guides*, <https://www.archives.org.uk/health-wellbeing> (odczyt: 30.01.2023).

¹⁵ PCOM Project 2022 – *Survey Understanding the landscape of trauma and archives*, <https://www.ica.org/en/pcom-project-2022-survey-understanding-the-landscape-of-trauma-and-archives> (odczyt: 30.01.2023).

kę o sprawiedliwość społeczną – to narracja dużo bardziej popularna w krajach anglosaskich, ale mogąca odnaleźć się również na rodzimym gruncie)¹⁶. Ponieważ mają inne cele i założenia, i spełniają inne role, w efekcie inaczej gromadzą swoje zasoby, inaczej je opracowują, inaczej działają w przestrzeni publicznej, a także, co bardzo ważne, w inny sposób i na podstawie innych kryteriów podejmują decyzje dotyczące selekcji archiwalnej – a więc inaczej nadają wartość archiwaliom (niekoniecznie biorąc pod uwagę, konstytuującą przecież dla materiałów archiwalnych, wartość historyczną). To z kolei, w mojej opinii, mówi nam o wartości i oddziaływaniu archiwów społecznych w jeszcze jednej perspektywie (metaperspektywie) – jako o zjawisku, które jest nowym powiewem dla archiwistyki jako nauki i które, co widzimy po literaturze anglojęzycznej, może na nowo stymulować dyskusję o tym, czym jest archiwum, jakie są jego role, kim jest archiwista i jaki jest w tym wszystkim status obiektywności.

BIBLIOGRAFIA

Wywiady

Wywiad z Jackiem Górskim, rozmawiała Magdalena Wiśniewska-Drewniak, Gdańsk, 13.01.2018. Archiwum prywatne Magdaleny Wiśniewskiej-Drewniak.

Opracowania

Brophy Peter: *The Development of a Model for Assessing the Level of Impact of Information and Library Services*. "Library and Information Research" 2005, t. 29, z. 93, s. 43–49.

Caswell Michelle, Cifor Marika, Ramirez Mario H.: "To Suddenly Discover Yourself Existing": *Uncovering the Impact of Community Archives*. "American Archivist" 2016, t. 79, z. 1, s. 56–81.

Cifor Marika: *Affecting relations: introducing affect theory to archival discourse*. "Archival Science" 2016, t. 16 z. 1, s. 7–31.

Dever Maryanne, Newman Sally, Vickery Ann: *The intimate archive. Journeys through private papers*. Canberra: National Library of Australia, 2009.

---

¹⁶ Zob. też: Magdalena Wiśniewska-Drewniak, *Archiwa społeczne a symboliczna anihilacja – o celach oddolnego dokumentowania*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 7: *Komu i do czego potrzebne są archiwa?*, red. Waldemar Chorążyczewski, Agnieszka Rosa, Magdalena Wiśniewska-Drewniak, Toruń 2022, s. 99–114.

- Duff Wendy M., Caswell Michelle: *Methodologies for archival impact studies*. W: *Archives, Recordkeeping, and Social Justice*. Red. David A. Wallace, Wendy M. Duff, Renée Saucier, Andrew Flinn. London–New York: Routledge, 2020, s. 52–69.
- Farge Arlette: *The allure of the archives*. Tłum. Thomas Scott-Railton. New Haven: Yale University Press, 2013.
- Horodecka Magdalena: *Afekty i emocje w reportażu literackim. Perspektywa genologiczna i antropologiczna*. W: *Kultura afektu – afekty w kulturze. Humanistyka po zwrocie afektywnym*. Red. Ryszard Nycz, Anna Łebkowska, Agnieszka Dauksza. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2015, s. 415–441.
- Laurent Nicola, Hart Michaela: *Building a trauma-informed community of practice*. “Education for Information” 2020, t. 37, z. 1, s. 1–6. DOI: 10.3233/efi-190363.
- Laurent Nicola, Hart Michaela: *Emotional Labor and Archival Practice – Reflection*. “Journal of the Society of North Carolina Archivists” 2018, t. 15, s. 13–22.
- Laurent Nicola, Wright Kirsten: *A trauma-informed approach to managing archives: a new online course*. “Archives and Manuscripts” 2020, t. 48, z. 1, s. 80–87. DOI: 10.1080/01576895.2019.1705170.
- Markowski Michał: *Emocje. Hasło encyklopedyczne w trzech częściach i dwudziestu trzech rozdziałach (nie licząc motto)*. W: *Pamięć i afekty*. Red. Zofia Budrewicz, Roma Sendyka, Ryszard Nycz. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2014, s. 345–366.
- Regehr Cheryl, Duff Wendy, Aton Henria, Sato Christa: *“Humans and records are entangled”: empathic engagement and emotional response in archivists*. “Archival Science” 2022, t. 22, s. 563–583. DOI: 10.1007/s10502-022-09392-5.
- Robinson Emily: *Touching the void: affective history and the impossible*. “Rethinking History: The Journal of Theory and Practice” 2010, t. 14, z. 4, s. 503–520.
- Ticineto Clough Patricia: *Introduction*. W: *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Red. Patricia Ticineto Clough, Jean Halley. Durham: Duke University Press, 2007, s. 1–33.
- Wiśniewska-Drewniak Magdalena: *Archiwa społeczne a symboliczna anihilacja – o celach oddolnego dokumentowania*. W: *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 7: Komu i do czego potrzebne są archiwa?* Red. Waldemar Chorażyczewski, Agnieszka Rosa, Magdalena Wiśniewska-Drewniak. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2022, s. 99–114.

Wydawnictwa elektroniczne

- Archives & Records Association, Health & Wellbeing: *Emotional Support Guides*, <https://www.archives.org.uk/health-wellbeing> (odczyt: 30.01.2023).
- Sloan Katie, Vanderfluit Jennifer, Douglas Jennifer: *Not ‘Just My Problem to Handle’: Emerging Themes on Secondary Trauma and Archivists*. “Journal of Contemporary Archival Studies” 2019, t. 6, artykuł 20, <https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol6/iss1/20> (odczyt: 30.01.2023).
- Wavell Caroline, Baxter Graeme, Johnson Ian, Williams Dorothy: *Impact Evaluation of Museums, Archives and Libraries: Available Evidence Project*. Aberdeen 2002, <https://www3.rgu.ac.uk/file/dorothy-williams-impact-evaluation-of-museums-archives-and-libraries-available-evidence-project> (odczyt: 30.01.2023).

AUTOR: Magdalena Wiśniewska-Drewniak – dr, adiunkt w Instytucie Historii i Archiwistyki, Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; członkini Stowarzyszenia Archiwistów Polskich (Oddział w Toruniu) i Międzynarodowej Rady Archiwów, a także Rady Programowej Centrum Archiwistyki Społecznej. Specjalizuje się w badaniu niezależnych archiwów społecznych. Autorka licznych wystąpień konferencyjnych oraz publikacji; zainteresowania badawcze: archiwa społeczne i osobiste, metodologia badań z zakresu archiwistyki, nowe trendy w badaniu dziedziny archiwalnej; e-mail: magwis@umk.pl

AUTHOR: Magdalena Wiśniewska-Drewniak – Dr, Assistant Professor at the Institute of History and Archival Science, Faculty of History, Nicolaus Copernicus University in Toruń; member of the Association of Polish Archivists (Toruń Branch) and the International Council on Archives, as well as the Program Council of the Centre of Community Archives. Specializes in researching independent community archives. Author of numerous conference presentations and publications; research interests: community and private archives, archival research methodology, new trends in archival research; e-mail: e-mail: magwis@umk.pl